

Erich Pinchas Fromm

(1900-1980)



Psychosociální teorie

- *Nejen on, ale i další autoři, např. K. Horneyová, H. S. Sullivan, E. Erikson aj.*
- *Přesun v psychoanalýze na vztahy s druhými a psychosociální činitele (méně se zaměřují na nevědomí).*

Frommův život

- Narodil se Frankfurtu nad Mohanem v rodině ortodoxních židů, chtěl se stát rabínem (cítil antisemitismus i židovskou nesnášenlivost vůči nežidovskému světu).
- Studoval psychologii, sociologii a filozofii (získal doktorát z psychologie v Heidelbergu).
- ***V mládí četl Marxe, Freuda a pokoušel se u obou teorií najít syntézu.*** Marxovy pojmy spojil s psychologickými prvky Freuda. **Byl však spíš humanistou než marxistou** (zabýval se společenským vývojem, který dával do souvislosti s vývojem ekonomickým).
- Roku 1926 se oženil s psychoanalytičkou Friedou Reichmann a opouští s ní ortodoxní judaismus. (Jeho psychologie je však judaistickými myšlenkami velmi ovlivněna.)
- V letech 1929-1932 pracoval **v Ústavu pro sociální bádání** ve Frankfurtu. Byl také členem berlínského **Kruhu marxistické psychoanalýzy** okolo Freudova žáka Wilhelma Reicha.
- V roce 1933 přesídlil do USA; vyučoval **v Asociaci pro rozvoj psychoanalýzy Karen Horneyové**, poté na univerzitě v Mexiku. V roce 1974 se přestěhoval do Švýcarska.



Fromm a psychoanalýza



- V Berlíně prodělal **psychoanalytický výcvik** a poté se věnoval freudovské psychoanalýze. (Ve Frankfurtu nad Mohanem založil Psychoanalytický institut.)
- Na počátku své kariéry se držel přísně **Freudových pravidel**, později se od nich **odchýlil**:
 - *Podle Freuda je nejdůležitější vývoj libida a biologické zrání, zatímco výchovu Freud považoval za druhotnou...*
 - Fromm **odmítal** Freudovo **pojetí člověka jako izolované bytosti**, která se vyvíjí čistě **na základě uspokojování libida** v určitých vnějších podmínkách.
 - Odmítal i jeho **pansexualistický výklad**.
 - Podle Fromma je **vývoj charakteru závislý především na kvalitě lidských vztahů v raném dětství** a největší vliv na něj mají **společenské podmínky**.

Neomarxistické pojetí společnosti



- Frommův zájem o sociologii zasahoval i do jeho psychologické práce.
- Podobně jako Adler byl i Fromm **kritický vůči patogenním vlivům**, vůči tomu, **co odlidšťuje** a co se děje **v moderní společnosti**.
 - Např. práce v továrnách, v níž **lidé nevidí smysl, protože nevidí finální výrobek**, připadají si jak kolečko v soukolí.
 - Nešlo však jen o odlidštění dělníka (viz Marx), ale podle Fromma **i o odlidštění „bílých límečků“**, zaměstnanců v úřadech a ve službách a obchodu. Ti **prodávají práci** nejen své tělo, ale i **svou duši**. Musí vystupovat podle určitého stylu. Dnes jsou různorodější montérky dělníků než saka a kufříky byznysmenů.
 - **Těžiště** se přesunulo **do služeb**, jakožto terciální sféry => rozmach a nárůst počtu zaměstnanců; kvalifikovaní dělníci jsou na trhu vzácnější, tj. i svobodnější.
- Jsme kolečkem v byrokratickém aparátu, který neslouží lidem, ale sobě.
- Politikům jde především o vlastní úspěch, ale rádi se zříkají odpovědnosti.
- Nejhorší na tom je, že **si toho jsme často vědomi a akceptujeme** to jako fakt, **jako něco normálního**.

Kritika paradigmatu doby

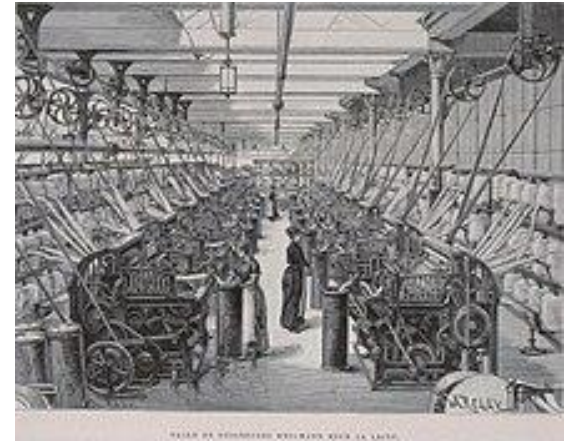
Na počátku průmyslové doby => přesvědčení:

„zdraví a komfort = neomezené štěstí pro všechny“

Základem štěstí:

- ***neomezená výroba,***
- ***absolutní svoboda,***
- ***neomezené štěstí.***

= Tato představa nahradila dosavadní náboženské představy o vykoupení a mesiášské spáse.



Radikální hédonismus ...

- ... je základní filozofií této doby (= cílem života je štěstí, tj. maximum rozkoše, uspokojování všech přání a potřeb).
- Do 17. stol. jej praktikovali jen bohatí – římská elita, italští měšťané v renesanci, horní vrstvy v Anglii a Francii.
- Nyní je však představou o ideální budoucnosti všech lidí:
 - filozofové, např. Hobbes: **“štěstí je neustálé postupování od jedné žádostivosti ke druhé.”**
 - LaMetrie doporučuje drogy – alespoň pro iluzi štěstí.
- Padlo původní paradigma o tom, že **prospěch pro člověka je to, co je prospěchem pro jeho duši** (viz Bible nebo duchovně orientovaní filozofové, např. Spinoza).
- **Podle Fromma hédonistická orientace nikam nevede**, a už vůbec ne ke štěstí.
- *“Jsme společností notoricky nešťastných lidí: osamělých, úzkostných, deprimovaných, destruktivních, závislých – lidí, kteří jsou rádi, když se jim podaří zabít čas, který se tak tvrdě snaží ušetřit“.*

Individuální egoismus



Další nutnou podmínkou pro chod industriální společnosti:

- Podporována je **hrabivost a chamtivost**, aby systém přežíval.
 - Neboť tyto vlastnosti „vedou k obecnému blahu“. Potěšením je vlastnit, **vlastnictví je hlavní metou**.
 - Tlačí nás k tomu společnost, kde vlastnictví rozhoduje o tom, na jaké společenské příčce stojíme... **Aby se s námi někdo vůbec bavil, musíme vlastnit**. To vede **ke konkurenci** a k apriorní nepřátelskosti vůči každému, protože každý je můj sok.
 - „Navenek jsem však usměvavý, dobrácký. Tak jsem přijatelný pro druhé, ale také sám pro sebe.“

Ekonomika, etika a ekologie



Ve středověku a dříve (včetně přírodních společenství) bylo **ekonomické chování** podřízeno **etickým principům**, lidským hodnotám.

Etika a ekonomika se však v novověku, v kapitalismu, oddělily. Ekonomický systém od té doby běží podle svých vlastních zákonů. Všechna negativa, která přinesl vznik fabrik a koncernů, byla brána jako zákonitá nevyhnutelnost.

- Společnost, kde nevládne zákon hrabivosti, je „primitivní“ a její členové jsou „jako děti“.

To se odrazilo ve vztahu k přírodě – začal být **nepřátelský**. Příroda má hodnotu, pokud ji lze **zpeněžit** => **ekologické problémy** a přírodní katastrofy.

- Těmito tématy se zabývali i filozofové (Římský klub: Meadows, Mesarovič, Pestel) a ekonomové.
- Pro společenskou změnu je podle nich nezbytná **hluboká změna orientace každého člověka**, nikoli něco, co je pouze proklamováno navenek.

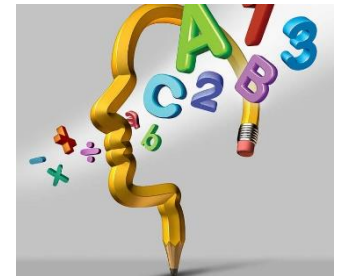
Frommovo řešení: Humanisticko-komunitní socialismus

Je podle Fromma správnou variantou komunismus? Ne, protože jeho základní myšlenka je stejná jako u kapitalismu – **komunisté usilují o zrušení třídního boje a sociálních tříd, ale za účelem neomezené spotřeby všech.** Je to fikce – dokud bude každý chtít víc, musí vznikat třídy či vrstvy. Chamtivost vylučuje smír.

Fromm navrhoval cosi podobného socialismu – tzv. ***„humanisticko-komunitní socialismus“***, kde práce bude přitažlivá a smysluplná, každý člověk se na společnosti bude spolupodílet a rozhodovat, ***„kapitál nebude využívat pracujících, nýbrž pracující budou využívat kapitálu“***

- Předpokládal, že pokud by ubyly materiální statky a **pokud by je lidé méně chtěli získávat**, byli by svobodnější a měli by víc prostoru pro tvořivé **naplnění života**, jednali by **láskyplněji**, zapojovali by se do veřejných záležitostí.
- Podobné myšlenky najdeme v současném vědeckém neomarxismu, který se distancuje od komunistických režimů v Evropě.
- Frommovy politické představy byly kritizovány jako utopistické.

Lidské potřeby



- 1) potřeba **vztaženosti**, vztahu s druhými lidmi a zakořeněnost
- 2) potřeba **transcendence** (dostat se nad svou živočišnou přirozenost, sebezpřesah)
- 3) potřeba **identity** (identifikací s druhými a díky vlastní tvořivosti)
- 4) potřeba **jednoty** (propojit svou lidskou přirozenost s láskou a péčí o druhé)

= jde o potřeby být součástí něčeho a být v tomto smyslu autonomní;

- 5) potřeba **orientace** (orientovat se ve světě, který dává smysl)
- 6) potřeba **oddanosti** (pustit se do nějakého úkolu)
- 7) **stimulace – vzrušení** (přísun podnětů, které člověka zajímají, aktivace, tvorba)
- 8) **efektivita** (zušenost s vlastní kompetencí. Opakem je bezmoc).

= jde o potřeby smyslu a cíle v životě a o seberozvoj.

Zralá osobnost dokáže integrovat všechny tyto potřeby, hlavně potřebu vztahu a identity - milovat zralým způsobem, nikoli symbiotickým rozpouštěním se v druhém se ztrátou sebe. Ve zralé lásce si zachovává vlastní individualitu.

Konflikt mezi svobodou, samostatností – a pocitem osamělosti



- existenciální dilema.

Mnozí si nejsou schopni svobodu uvědomovat => nebezpečí diktátorských režimů.

- **Vnitřní svoboda od konformity. Činit svá vlastní rozhodnutí sami za sebe.**
- směřovat **k altruismu, osobní odpovědnosti a zájmu o vnější svět.**

„Chování dnešního člověka se podobá tomu, kdo ztratil pud sebezáchovy (na politické a ekonomické rovině jde často o ignorování budoucnosti dalších generací – ještě možná generace našich dětí, dál již nikoli – to je vzdálené a už s tím necítíme solidaritu).

Člověk raději strká hlavu do písku, než aby si musel uvědomit, co všechno by musel změnit. Jako lidé, kteří nejdou k lékaři, i když vědí, že mají pravděpodobně závažnou chorobu. Kdyby tam šli, možná by se vyléčili, ale pro ně je ta představa neúnosná, tak se raději chovají, jako že jsou zdraví, ale tím si zároveň berou možnost se vyléčit.“

Osobnost a charakter



Osobnost:

(1) *složka konstituční, vrozená*, biologicky daná: temperament, nadání. Nemají etickou hodnotu, jsou trvalé;

(2) *složka získaná výchovou, socializací*: charakter – má etickou hodnotu, je tvárnější, přizpůsobivější.

Charakter:

Produktivní - obdarovávání druhých prostřednictvím lásky a práce, i v altruistickém cítění a myšlení a ve vztazích s lidmi (ochota měnit svět, autenticita. Čl. není deformován v postojích předestřenými názory masmédií).

Neproduktivní - jedinec není schopen něco produkovat, pouze přijímat.

- **produktivní charakter se vytváří *socializací*** jedince (čl. si vytváří **vztah** k sobě a ostatním a je ochoten poskytovat jim péči). Socializace je dvousměrný proces – také dítě ovlivňuje své prostředí.
- **neproduktivní charakter vzniká *asimilací***. Člověk **si přisvojuje** to, co chce.

Každý má v sobě oba typy charakteru. Převažuje-li produktivita, podporují obě složky osobnostní růst.

Neproduktivní orientace



- **receptivní orientace** – takový člověk očekává přísun všeho zvenčí a sám je pasivní (pasivně přijímá věci, potravu, lásku a péči, myšlenky, materiální věci, pomoc);
- **kořistnická orientace** - čl. očekává, že mu vše dají ostatní, a hodlá to získat i kořistěním druhých (odejmutí, krádež, manipulace, lstivost);
- **hromadivá orientace** – lidé shromažďující majetek bez nějakého účelu (Exupery - pouze pro lesk z peněz), uspořádá si jej a chrání, distancuje se ode všech a uzavírá se před zásahy vnějšího světa;
- **tržní orientace** – vnitřní přesvědčení, že vše, co čl. potřebuje, se získává na základě obchodování, obchodní směny - hodnotu věci určuje trh. Lidé nemají hodnotu podle toho, jací jsou, ale jakou mají hodnotu na trhu práce. Jsou objektem směny, snaží se maximálně přizpůsobit pracovnímu trhu a tím ztrácí svou identitu.

(Fromm popsal i jejich různé kombinace)

Dva způsoby organizace života – MÍT a BÝT

Dva póly, dva typy charakterů, dva způsoby prožívání života.

Charakteristiky jednotlivců i společností. V naší společnosti převládá modus vlastnění. Opačný přístup zastává např. východní filozofie.

To se projevuje např. různým přístupem k přírodě (viz ukázka)

Aspekt vlastnictví je normální a do značné míry nezbytnou součástí života. Jde však o to, jak zásadní význam vlastnictví pro člověka má. Nejde jen o **vlastnictví materiálních věcí**, peněz apod., ale také o **postoj k sociálnímu světu** – „*mít postavení*“, „*mít konexe*“, ... „*patřit k vrstvě vlivných*“, apod. Jde spíše o lásku k mrtvému než k živému.

Aspekt bytí – nejde o to, co mám nebo nemám. Vlastnění pro mě ale není důležité. *Nejde mi o to, co mám, takže taky po ničem nebažím. Vnímání světa jako procesu, vývoje. Není zde cíl*, k němuž chci dojít někdy **potom** (něčeho dosáhnout, někam to v životě dotáhnout, někam se podívat, něco získat), ale **jde o to, co se děje TEĎ, JAK jsem a ŽE jsem.**

Od „bytí“ směřujeme „k vlastnění“ i ve vývoji jazyka

- **Nárůst podstatných jmen** => se vznikem nových věcí a vědy. **Klesá počet sloves** a jejich používání.
- **Podstatná jména** označují věci, **slovesa** označují procesy a děje (jsem, tvořím). Často však i aktivitu vyjadřujeme slovesem „mít“ (mám stres => stresuju se, mám nápad => napadá mě to a to...). *Tyto spony s podstatným jménem namísto sloves nás odcizují od oněch procesů, které jsou vždy spojeny s nějakým prožitkem.*
 - Příklad: **Láska je abstrakcí aktivity milování.** Pojmeme „láska“ se přestávám prožívat jako aktivní, milující. Měním své pocity v něco, co mám. **Slovo „problém“ je abstrakcí pro všechny druhy potíží.** Nemohu mít problém, protože není věcí, kterou mohu mít. Ale můžu se něčím zabývat, trápit.
 - Mnohé starověké jazyky sloveso „mít“ ani nemají (hebrejšтина, ruština, apod.).
- Sloveso „**být**“ zachycuje samotnou podstatu osoby nebo věci. Podstatou bytí je proces, změna, růst (Hérakleitovo – *panta rhei*). **Život je proces**, nikoli substance.
 - Ani v buddhismu není nic skutečného, neexistuje žádná stálá substance pro věci, ani pro vlastní „já“. (Na západě mistr Eckhart – podmínkou dosažení duchovního zdraví je nic nemít a stát se otevřeným a prázdným, nepřipustit, aby mi vlastní ego stálo v cestě.)

Zdravá a nezdravá forma modu „MÍT“

- **Člověk však nemůže jen být.** Vyvíjíme se také prostřednictvím „mít“. Kojenci vše strkají do úst a přijímají potravu, která se stává jejich součástí – inkorporují to. Později si přivlastňují vzory, které napodobují, identifikují se s nimi, introjikuji je. Vedle toho je však nutná výchova charakteru k modu bytí.
- Lidé orientovaní na konzum => „věční kojenci“. Ale i lidé se závislostmi a nadměrní konzumenti internetu, lidé závislí na svém autě, na svém postavení, na cestování, sexu,... mluví se o aktivitách, ale jde spíš o pasivity.
 - *Modus vlastnění Fromm připodobňoval k Freudovu análnímu období.* Freud popsal „**anální charakter**“ => zlato a peníze plní u těchto lidí podobnou funkci jako u dětí výkaly – považují je za svou součást – jsou to, co mají. Člověk výlučně soustředěný na svůj majetek je duševně nemocný.
 - Fromm: je-li takto orientovaná celá společnost, pak je celá společnost duševně nemocná (neurotická).
- *Tyto dvě modality se odrážejí ve všech aktivitách, které děláme.* Jde vždycky o to, jaký přístup k takové aktivitě zaujmeme (příklad: UČENÍ nebo SETKÁNÍ).

„Mít“ a „být“ ve Starém zákoně a dnes

- **Exodus, vyjití z Egypta je opouštěním modu „mít“** - i když podřadných věcí (cibuli a česnek a karabáč) a **rozhodnutí se pro „být“** - jít na poušť a putovat => **na nic se nevázat** a nic moc nemít, resp. jen to, co unesu. Co potřebuju dnes – chléb a křepelky. Být poutníkem znamená být stále na cestě a putování je proces.
 - *Exodus končí tragicky – lidé přijmou, že nic nemají, ale nedovedou „nemít vůdce“. Když se Mojžíš na Sinaji opozdí, vytvoří si vůdce v podobě modly. Musí vymřít celá generace.*
- **Obnovování „bytí“ je smyslem sabbatu** – jde o obnovu harmonie mezi člověkem a lidmi a mezi člověkem a přírodou. I utržení stébla je považováno za narušení této harmonie.
 - *O šábesu není dovoleno nic přenášet na pozemek druhého čl., přes cestu –nesmí dnes docházet k obchodování, které je principem modu vlastnění.*
- **Člověk obnovuje schopnost bytí činnostmi** – modlitba, studium, milování, jídlo, pití, zpěv – to vše je oslava života.
- naproti tomu **moderní neděle** je dnem požitků, spotřeby a útěku před sebou samým.

Video – Láska jako odpověď

<https://www.youtube.com/watch?v=UEbLfkucNG8>